

Osmanlı Yazma Eserleri ve Türkiye’de Yazma Eser Kütüphaneciliği

Hüseyin Odabaş*

Özet: Yazma eserler, tarihin günümüz insanına hediye ettiği bilimsel ve sanatsal özellikleri olan önemli kaynaklardır. Türkiye’de pek çok kurum Osmanlı yazma eserleri koleksiyonuna sahiptir ve bunların büyük bir çoğunluğunu kütüphaneler oluşturmaktadır. Bu kurumlardan bir kısmı sahip oldukları yazma eserleri kataloglamaya ve dijitalleştirilmeye yönelik çeşitli projeler yürütmüş ve web aracılığıyla kullanıcıların hizmetine sunmuştur. Ancak yürütülen projeler ve üretilen hizmetlerin durumuna bakıldığında yazma eser kütüphaneciliğinde önemli sorunların yaşandığı görülmektedir. Bu nedenle, çalışmada ilk olarak yazma eserlerin sahip olduğu genel özellikler verildikten sonra, Türkiye’de yazma eser kütüphaneciliğinin durumu irdelenmektedir. Daha sonra saptanan sorunlara ilişkin örnekler verilmektedir. Çalışma, sorunların çözümüne yönelik önerilerle son bulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yazma Eserler, Yazma Eser Sanatları, Yazma Eser Kütüphaneciliği, Osmanlı Yazma Eserleri, Türk Kütüphaneciliği.

Giriş

Bilgi merkezleri hizmet verdikleri kullanıcı grubuna göre farklı türde dermeye sahip olabilir. Örneğin bir halk kütüphanesinde yaş farkı gözetmeksizin daha çok toplumun sosyal ihtiyaçlarını karşılayacak genel nitelikli kaynaklar yer alırken, bir araştırma kütüphanesinde kuruma özgü gereksinimleri karşılayacak kaynaklar yer alır. Bilgi merkezleri bazen hizmet verdiği kullanıcı grubunun ilgi alanı dışında farklı tür kaynaklara da sahip olabilir. Yazma eserler, bu tür içinde sınıflandırılacak kaynaklardır. Zira Türkiye’de halk, üniversite ve araştırma kütüphaneleri ile özel kütüphanelerin, Milli Kütüphane’nin ve ayrıca arşiv ve müzelerin çoğunun dermelerinde yazma eser bulunduğu herkes tarafından bilinen bir gerçektir.

Sahip oldukları özgünlük nedeniyle yazma eserler bilgi merkezlerindeki diğer dermeye oranla daha farklı bir uygulamadan geçirilir. Örneğin, güncel bilgi kaynakları ile aynı ortamda tutulmayan bu eserler, daha özel koşullar altında kullanıma sunulurlar. Sahip oldukları tarihi ve sanatsal özel-

* Yrd.Doç.Dr., Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü / ERZURUM odabashuseyin@atauni.edu.tr

likler nedeniyle de daha özel bir uzmanlık bilgisine gerek duyulur. Ancak her kütüphanede nadir eser uzmanlarının istihdam edilmesi, bunların bakımları için laboratuvarların ya da dijitalleştirilmeleri için stüdyoların oluşturulması rasyonellikten uzak bir durumdur.

Günümüze kadar Türkiye’de bazı kuruluşlar tarafından yazma eserlerin daha çağdaş ve güvenilir koşullar altında hizmete sunulmasına yönelik çeşitli projeler yürütülmüştür. Projelerin, genellikle, öncelikli amacı yazma eserlerin kataloglanması, bakımının yapılması, güvenli koşullarda saklanması, dijitalleştirilmesi ve web aracılığıyla bilim dünyasının hizmetine sunulması olmuştur. Ancak bu çalışmalar çoğunlukla yüksek miktarda yazma esere sahip bilgi merkezleri tarafından hayata geçirilebilmiştir. Bütçe ve personel desteği bulamayan diğer bilgi merkezlerinde ise çalışmalar, yalnızca yazma eserlerin güvenlik sorunu olmayan depolarda muhafaza edilmesine yöneliktir.

Aynı zamanda dermesinde yazma eser bulunan bilgi merkezleri kurumsal yapılanma ve hiyerarşik düzen bakımından da farklı özelliklere sahiptir. Örneğin üniversite kütüphaneleri bağlı bulundukları rektörlük, müzeler Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü; halk kütüphaneleri ise, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü bünyesinde hizmet vermektedir. Bu durum, yazma eserlerin her kurumda farklı bir politika altında hizmete sunulmasına neden olmaktadır. Örneğin, Türkiye’de kütüphanelerin çoğunda basılı kaynakların önemli bir bölümünün katalogu uzun bir süredir çevrim içi olarak taranabilirken, yazma eser koleksiyonunun önemli bir bölümünün katalogları oluşturulamamıştır. Günümüze kadar Türkiye’de bilgi merkezlerinde yazma eser dermesi üzerinde yürütülen öncelikli çalışmalar, genellikle bunların güvenli olarak depolanması üzerinedir. Kullanım ve dijitalleştirme ise, ikinci planda kalmıştır. Bilgi merkezlerinin yeterli bir bütçeye ve yetkin personele sahip olmaması bu soruna gösterilebilecek en önemli nedendir.

Türkiye’de yazma eser kütüphaneciliği ve yazma eserler sanatları konusunda günümüze kadar çok sayıda akademik yayın yapılmıştır. Söz konusu sorunların önemli bir bölümünün bu yayınlarda da dile getirildiği görülmektedir. Örneğin Türkiye’de yazma eser kütüphaneciliğinin durumu ve karşı karşıya olduğu sorunlar Cunbur (1968) ve Küçük (1999) tarafından hazırlanan makalede irdelenmiştir. Cunbur ve Küçük’ün hazırladıkları makalelerin yayım tarihleri arasında on dokuz yıl gibi uzun bir süre olmasına rağmen, 1970’lerde dile getirilen sorunların benzer şekilde 1999 yılında da dile getirildiği görülmektedir. Yazma eserlerin kataloglanması ve kataloglama sürecinde yaşanan sorunlar konusunda ise Cunbur (1959, 1970), Ersoy (1998), Dinç (1991) ve Kut (1999) yayınlarıyla yazma eser kütüphaneciliğine katkıda

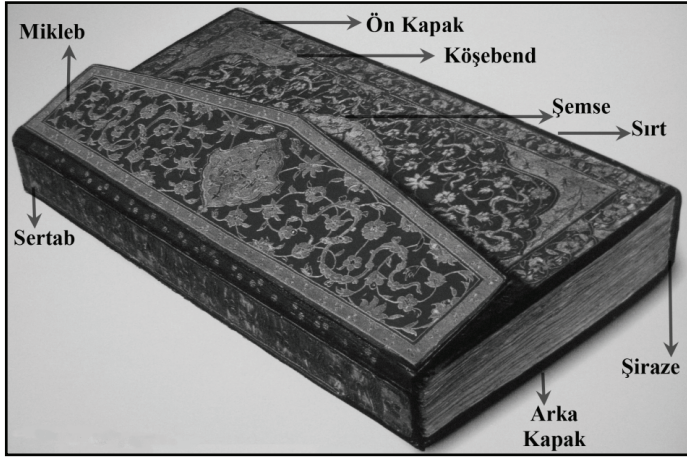
bulunmuşlardır. Aynı zamanda Bayraktar (1977), Bayraktar (1990), Kurmuş (1990) ve Türkmen (1994) de yazma eserlerin güvenliği, korunması ve bakımı konularında çalışmalar yapmışlardır. Bunların yanında Küçük (1996) tarafından ‘Bibliographic Information Systems for Manuscripts in Turkey’ adıyla hazırlanan doktora tezinde yazma eserlerin bibliyografik kontrolü ve ulusal boyutlu bilgi sistemleri tartışılmaktadır.

Osmanlı Yazma Eserleri

Sosyal yaşamın her alanını içerecek şekilde kaleme alınan Osmanlı el yazmaları, Türkiye Cumhuriyeti’nin sahip olduğu önemli bir kültür mirasıdır. İçerdikleri bilgi birikiminin yanı sıra bu eserler aynı zamanda geçmişin sanat anlayışına da ışık tutan kaynaklardır. Osmanlı İmparatorluğu’nda sosyal ve kültürel alanlarda yaşanan gelişmeler sanatsal çalışmalara da etki etmiş ve her devirde yeni bir sanat anlayışının doğmasına katkıda bulunmuştur. Yazma eserler, başlı başına bir sanat alanı olan eşsiz bir cilt, her biri bir sanat yapıtı olan minyatür, ebru, hat ve tezhip örneğine sahip olabilmektedir. Şüphesiz bu eserler içerdiği konuya göre de son derece önemli bilgi kaynaklarıdır. Bir yazma eserin değerini içerdiği bilginin nadir olması, eski bir tarihte yazılması, önemli bir kişiye ait olması gibi çeşitli nedenler arttırır. Bunlardan bağımsız olarak, özel bir cilde sahip olması da yazma eserin değerini arttıran özellikler arasındadır. Örneğin cilt üzerine işlenen motifler, işleme yöntemleri, kullanılan malzeme ve işlemeyi yapan sanatkâr eserin kıymetini belirlemede dikkate alınan özelliklerdir. Osmanlı yazma eserlerinde kullanılan bir başka sanat dalı ise, hüsn-i hat adıyla bilinen güzel yazı sanatıdır. Bunların her biri eserlere estetik bir görsellik kazandırmış ve bu nedenle sahip oldukları değerli bilgilere ek olarak eserlerin birer sanat yapıtları olmaları da sağlanmıştır.

Yazma eserlerin biçimsel özelliklerine ilişkin değerlendirmenin eserin cildi ve iç kısmı olmak üzere iki kısım üzerinde yapılması daha doğru olacaktır. Bu tür bir bölümlenme, özellikle eserlerin sanatsal özelliklerini daha doğru değerlendirebilmek için gereklidir. Osmanlı yazma eser ciltleri toplam dört ana bölümden oluşmaktadır: *Alt ve üst kapak, sırt, sertab ve mikleb*.

Alt ve üst kapak, kitap yapraklarını içine alan örtüdür. Sırt, yaprakların bağlandığı şirazenin dış kaplaması ya da yazmanın dip kısmıdır. Sertab, kapakla mikleb arasında iki kısmı birbirine bağlayan bölümdür. Mikleb ise, sertabın ucunda genellikle üç köşeli olup, eser kapatılmak istendiğinde ön kapak altına sokulan ve yazmanın bütünüyle örtülmesini sağlayan kısımdır (Resim1).

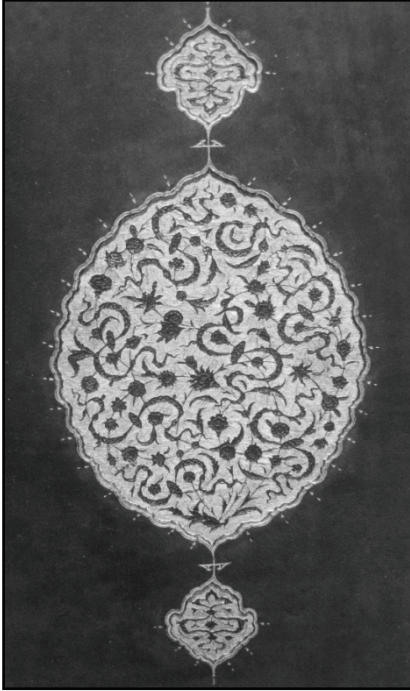
Resim 1 -Nusretnâme, M. 1584, Topkapı Sarayı Müzesi, H1365

Kapaklar ve mikleb, cildin en yoğun süsleme yapılan bölümleridir. Alt ve üst kapakta kapağın tam ortasında çeşitli motiflerle bezenen şemse ve şemsenin iki ucunda *salbekler* yer alır (Resim 2). Salbekler şemseye oldukça benzer motiflerdir ve bunlar çoğunlukla şemseyi tamamlayan bir görünüme sahip olurlar. Selçuklularda ve XVI. yüzyıla kadar Osmanlılarda şemse daha çok yuvarlak bir şekle sahipken, bu yüzyıldan sonra yapılan şemseler ovalleştirilmiştir (Çiğ 1953: 9). Kapakların dış kenarlarını çevreleyen çizgilere ise, *zencirek* adı verilir. Zencireklerin iç köşelerine işlenen motifler de *köşebend* olarak bilinmektedir.

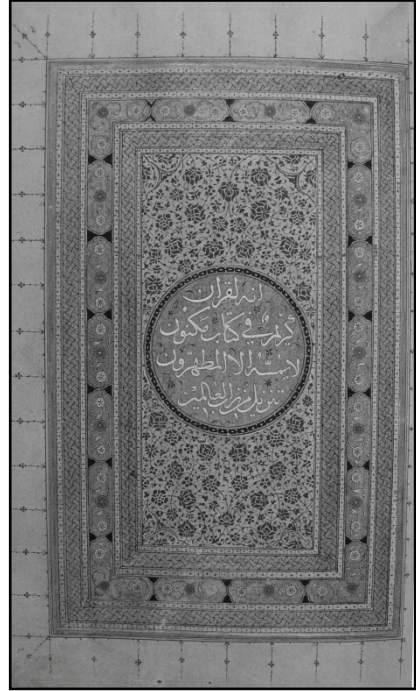
Yazma eserler üretildikleri döneme ve yere göre farklı özellikler sergiler. Bu nedenle Osmanlı yazma eserleri Hatayi, Herat, Arap, Rumî, Memlûk, Türk ve Mağribi gibi çeşitli üretim türlerine ayrılmaktadır (Bayraktar 1970: 326). Yazma eserlerin ilk örneklerinde cildin genellikle eseri korumak için yapılması ve süslemeden uzak durulması da üretildikleri döneme göre farklı özellikler sergilediğini göstermektedir. Daha sonraki dönemlerde ise, ciltçilik gelişmiş ve bir sanat kolu halini almıştır. Örneğin, XIII-XV. yüzyıllar arasında yapılan cilt motifleri elle yapılmaktayken, bu dönemden sonra cilt yapımında kalıp kullanılmaya başlanmıştır.

Cilt yapımında en çok tercih edilen malzeme deridir (Arıtan 2008: 90). Bunun dışında maddi bakımdan daha değerli malzemeler kullanılarak yapılan ciltler de az değildir. Örneğin, fildişinden oymalı, mozaik tezyinatlı, altın ve gümüş kaplamalı, yakut, zümrüt ve elmas kakmalı ciltler, özellikle müzeler olmak üzere çeşitli kütüphane ve arşivlerde muhafaza edilmektedir (Çiğ 1953: 16).

XVIII. yüzyıla kadar sürdürülen deri ciltçiliğine bu yüzyıldan sonra bazı teknikler eklenmiştir. Bu tekniklerle üretilen ciltler adlarını genellikle kullanılan malzeme ve yöntemlerden almışlardır. Örneğin, çeşitli motiflerle süslendikten sonra üzeri yaldızlı cila ile kaplanan *lake* ciltler ve yaldız sürülmüş deri zemine metal kakılarak yapılan *yek-şâh* ciltler bu dönemde ortaya çıkmıştır (Çığ 1953: 15, Binark 1987: 102, Arıtan 2008: 82-83).

Resim 2 - Süleymannâme, katı sanatının Rumi motiflerle, altın yaldız ve lacivert mürekkeple işlenen katı cilt kapağı, Topkapı Sarayı Müzesi, H1517

Resim 3 - Karamemi tarafından tezhiplenen Kur'an-ı Kerim'in zahriye bölümü, Topkapı Sarayı Müzesi, EH49

Osmanlı yazma eserlerinin iç kısımlarında süsleme unsurları bakımından daha çok tezhip, hat ve minyatür sanatlarından yararlanıldığı görülmektedir. Tezhip sanatı daha çok çift sayfa halinde altın yaldızla oluşturulmuş zahriyede¹, serlevhada², temellük kaydında³ ve hatimede⁴ uygulanmıştır (Resim 3-4). Aynı zamanda satır aralarına işlenen çeşitli renkli motiflerle ve sayfa kenarlarına çizilen bordürlerle de yazma eserlerin iç kısımlarına estetik bir görünüm kazandırılmıştır. Örneğin, Kanunî Sultan Süleyman döneminde oluşturulan yazma eserlerin İstanbul bahçeleri, lale, nergis, sümbül, gül, nar

ve kiraz çiçeği, şakayık, servi, menekşe, karanfil ve gül goncalarıyla süslendirildiği bilinmektedir (Cunbur 1968: 80).

Yazma eserlerin değerini arttıran önemli unsurlardan biri de minyatür sanatıdır (Resim 5). Yazma eserlerde minyatür sanatının en başarılı yapıtları Kanunî Sultan Süleyman dönemine aittir. Bu dönemden sonra yazma eserlerde anlatılan konular konuyu birebir yansıtan minyatürlerle zenginleştirilmiştir. Örneğin, İmparatorluğun doğu ve batısındaki savaşlar, fetihler ve seferler, tahta geçişler, yabancı elçilerin kabulü, bayram kutlamaları gibi önemli olayların minyatürlerini Kanunî dönemi ve daha sonraki devir yazmalarında bulmak mümkündür. Daha sonraki asırlarda ise, diğer sanat kolları gibi minyatür sanatı da Batıdan gelen akımların etkisinde kalmış ve bu sanatın yerini perspektif kullanılarak yapılan resimleme tekniği almıştır.

Resim 4 - Evkaf-ı Vezir-i Azam
Hasan Paşa'nın Mülknâmesi, Tapu
Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi

ve siyakattir. Sanatsal özellikleri ile öne çıkan yazma eserlerde daha çok nesih, sülüs, muhakkak, divani ve rikaa yazı türü tercih edilmiştir.

Osmanlı yazma eserlerinde kullanılan diğer bir sanat dalı ise ebruculuktur. Ebru sanatı, su üzerinde boyalarla oluşturulan şekil ve desenlerin kâğıt üzerine sabit ve kalıcı olarak aktarılması sürecinden oluşan bir Türk sanat dalıdır. Ebru sanatı önce boş kâğıtlar üzerine işlenmekte daha sonra yazma eser cilt

Osmanlı İmparatorluğu'nda bilim ve kültür hayatına verilen önem, her sanat dalında eşsiz eserlerin üretilmesine etki etmiştir. Osmanlı yazma eserleri bunların en önemlileri arasındadır. El yazması eserler, eserin hangi amaçla yazıldığına bağlı olarak özel birtakım yazı türleri ile kaleme alınır. Özel yazı yazma tekniği *hat sanatı* olarak bilmektedir. Hat sanatında her yazının kendine özgü özellikleri ve yazım kuralları vardır. Örneğin, harflerin boyu, biçimi ve aralıklarında görülen farklılıkların yanı sıra bazı yazı türlerinde yapılan birtakım yazım kuralı ihlalleri de bir yazı türünü diğerlerinden ayıran özellikler arasında yer almaktadır (Hat Sanatı 1981: 757). Osmanlı yazma eserlerinde görülen başlıca yazı çeşitleri küfi, sülüs, nesih, reyhanî, muhakkak, tevki, rikaa, rik'a, talik, divani

kapaklarının iç yüzlerine kaplanmaktaydı. Bu nedenle bazı yazma eser ciltleri daha sonraki dönemlerde ebrulu kâğıtlarla süslenmiş olabilmektedir.

Osmanlı sarayında yazma eserlerin süslendiği atölyelere *nakkaşhane* adı verilmektedir. *Kutub-hâne* (kitab-hâne) adıyla bilinen bu atölyeler çeşitli sanat eserlerinin üretildiği yer olmanın yanı sıra sanatçıların eğitildiği birer okuldular. Nakkaşlar yazma eserlerin bezenmesi (*müzehhiplik*), resimlenmesi (*musavvirlik*), sayfalara cetvellerin çekilmesi (*cetvelkeşlik*) ve boyaların hazırlanması (*renkzenlik*) gibi kitap sanatları dışında, mimari eserlere, ahşap ve mukavvadan yapılan küçük sandıklara, çadır, otağ, halı ve kumaş gibi dokumalara süsleme yapmaktan da sorumluydular (Mahir 2005: 17-18). Osmanlıda saray himayesi dışında kurulan atölyelerde de el yazması eser üretilmekteydi. Aynı zamanda nakkaşhanenin yoğun olduğu dönemlerde veya yapılacak iş için yetkin birisinin ehl-i hiref⁵ içinden bulunamaması durumunda da çarşı esnafından ücreti karşılığında sarayda usta çalıştırılmıştır (Tanındı 1999: 164).

Osmanlı dönemi el yazmaları ve belgelerine işlenen süsleme sanatları yüzyıllar içinde diğer toplumlardaki benzer sanat akımlarından etkilenmiş, zaman içinde değişim geçirmiştir. Değişimin etkisiyle birlikte Osmanlılar devrinde yalnızca bu topluma özgü motif ve süsleme yöntemleri ortaya çıkmıştır.

Resim 5 - *Şehnâme-i Selim Han* adlı eserin içine Nakkaş Osman tarafından çizilen minyatür, Topkapı Sarayı Müzesi, H3595, s. 9

Türkiye’de Yazma Eser Kütüphaneciliği

Yazma eserlerin önemli bir kısmı kütüphaneler, arşivler ve müzelerde muhafaza edilmektedir. Önemli bir kısmı kamu kuruluşlarının elinde bulunan yazma eserlerin bir kısmı ise, özel işletmeler ve kişilerin elinde bulunmaktadır. Kamu kuruluşları içinde 160 bin civarında eserle en çok yazma eser Kültür Bakanlığı’na bağlı kütüphanelerde bulunmaktadır (Can 1996: 93). Kültür

Bakanlığı, İnebey (Bursa), Ziya Gökalp (Diyarbakır), Selimiye (Edirne), Süleymaniye (İstanbul), Atfı Efendi (İstanbul), Köprülü (İstanbul), Beyazıt (İstanbul), Nuruosmaniye (İstanbul), Ragıpapa (İstanbul), Millet (İstanbul), Hacı Selimağa (İstanbul), Raşit Efendi (Kayseri), Yusufaga (Konya), Ziya Bey (Sivas) ve Konya Bölge olmak üzere toplam on beş yazma eser kütüphanesine sahiptir (Yazma Eser Kütüphaneleri 2009). Bu kütüphanelerden Süleymaniye ve Konya Bölge olmak üzere ikisi bölge kütüphanesi olarak hizmet vermektedir. Ancak yazma kütüphanelerinin dışında ayrıca dermesinde yazma eser olan il ve ilçe halk kütüphaneleri de bulunmaktadır. Örneğin Adana, Afyon, Yozgat, Manisa, İskilip, Akseki ve Dinar il ve ilçe halk kütüphaneleri gibi çok sayıda kütüphanenin koleksiyonunda yazma eser yer almaktadır (Kütüphaneler 2009). Yazma eserler, Kültür ve Turizm Bakanlığına bağlı il ve ilçe halk kütüphanelerinin dışında diğer kurum kütüphanelerinde de bulunmaktadır. Örneğin, Topkapı Sarayı Kütüphanesi, Türkiye Büyük Millet Meclisi Kütüphanesi, Cumhurbaşkanlığı Kütüphanesi, Mevlana Müzesi, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kıtaplğı, Türk Dil Kurumu Kütüphanesi, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, Amasya Müzesi, Deniz Müzesi Kütüphanesi, Prof. Dr. Bekir Topaloğlu Kütüphanesi, Prof. Dr. Ethem Ruhi Fıglalı Kütüphanesi, Sivas Atatürk Kongre ve Etnografya Müzesi Kütüphanesi, Tercüman Gazetesi Kütüphanesi ve Dr. Emel Esin Kütüphanesi gibi çok sayıda bilgi merkezinin yazma eser dermesine sahip olduğu bilinmektedir.*

Kültür ve Turizm Bakanlığı'na bağlı kütüphanelerle birlikte diğer bazı kütüphanelerde muhafaza edilen toplam 198.444 yazma eser kataloğu aynı Bakanlık tarafından oluşturulan Türkiye Yazmaları Toplu Kataloğu adlı web sitesi üzerinde kullanıcıların hizmetine sunulmaktadır. Bunların 73.794'üne ise, tam metin olarak erişilebilmektedir (Türkiye Yazmaları 2008).

Türkiye'de e-devlet uygulamaları konusunda son yıllarda önemli ilerlemeler kaydedilmiştir. Bu gelişmenin etkileri kütüphane hizmetlerine de yansımış, geçmişte oluşturulan ve halen çalışmaları devam eden önemli sayıdaki nadir ve el yazması eserin katalogları aynı veritabanı üzerinde birleştirilmiştir. Bu bütünleşmenin en iyi örneği Kültür ve Turizm Bakanlığına bağlı kütüphanelerde yaşanmıştır.

Kültür ve Turizm Bakanlığına bağlı kütüphaneler dışında bazı kamu ve özel kuruluşlarda ve üniversitelerde de yazma eser projeleri hayata geçirilmiştir. Örneğin, Ankara Üniversitesi, Süleymaniye Kütüphanesi, İstanbul Üniversitesi, Atatürk Üniversitesi ve Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yürütölen projeler bunlardan bazılarıdır. Söz konusu projelerle birlikte yazma eser kütüphaneciliği konusunda ölkemizde son yıllarda önemli mesafeler kaydedilmiştir.

Ancak projeler sonucunda günümüze kadar üretilen ürün ve hizmetlerde bugüne kadar fark edilemeyen ve/veya göz ardı edilen birtakım sorunlar da

ortaya çıkmıştır. Projelerin önemli bir kısmı birbirinden bağımsız olarak sürdürülmüştür. Bu durum aynı bakanlığa bağlı kuruluşlar içinde de yaşanmıştır. Örneğin, her ikisi de Kültür ve Turizm Bakanlığına bağlı kuruluşlar olmasına rağmen Milli Kütüphane Başkanlığı ve Süleymaniye Kütüphanesi Müdürlüğü tarafından birbirinden bağımsız iki farklı proje hayata geçirilmiştir. Projeler arasında koordinasyon sağlanamaması nedeniyle farklı uygulamalar ortaya çıkmıştır.

Gerek yazma eser kütüphaneciliğinin içinde bulunduğu durum ve söz konusu projelerin hayata geçiriliş biçimleri ve gerekse proje sonucunda geliştirilen ürün ve hizmetler incelendiğinde Türkiye’de yazma eser kütüphaneciliği içinde yaşanan sorunların temelde yapısal ve teknik olmak üzere iki grup altında ortaya çıktığı görülmektedir.

Yapısal Sorunlar

Yazma eser kütüphaneciliğinde gözlemlenen yapısal sorunlar genel olarak altyapı oluşturulmamasından ve/veya tamamlanamamasından kaynaklanmaktadır. Bunlardan ilki ve en önemlisi yazma eser kütüphaneciliğinin tek merkez etrafında birleştirilememesidir. Yazma eser kütüphaneciliği konusunda iki tür merkezleştirilmeden söz edilebilir.

Bunlardan ilki yazma eserlerin fiziksel olarak yazma eser kütüphanelerinde toplanmasıdır. Kültür ve Turizm Bakanlığı’na bağlı kütüphanelerde bu konuda belli bir mesafe kat edilmiş ve iki bölge altında örgütlenen on dört yazma eser kütüphanesi oluşturulmuştur. Ancak bu kütüphaneler dışında bazı halk kütüphanelerinde halen yazma eser bulunmaktadır. Bununla birlikte, diğer bazı kütüphane, eğitim kurumu ve kamu kuruluşlarında da yazma eser bulunmaktadır. Sonuç olarak, gerek kataloglanması ve dijitalleştirilmesi ve gerekse güvenli koşullar altında koruma ve bakım hizmetlerinin eksiksiz biçimde yerine getirilebilmesi için yazma eserlerin belli merkezlerde toplanması zorunludur, ancak Türkiye’de henüz bu konuda istenen noktaya varılamamıştır.

Merkezleştirmenin ikinci türü ise, yazma eser kütüphaneciliğinin merkezi bir örgüt tarafından yürütülmesidir. Amaç, yazma eser kütüphaneciliği konusunda kuram ve uygulamaların bütün kütüphaneler tarafından standart olarak kullanılmasını sağlamaktır. Buna göre, yazma eserlerin kataloglanması, dijitalleştirilmesi, korunması, bakımı ve kullanımı konularında yararlanılacak ilke ve uygulamalar tek bir merkez tarafından geliştirilmelidir. Yazma eser kütüphaneciliği konusunda standartların oluşturulması, çeşitli rehberlerin yayımlanması, otorite dizinlerinin hazırlanması ve denetlenmesi de etrafında örgütlenen merkezin sorumluluğuna bırakılmalıdır.

Türkiye’de son yıllarda yazma eser kütüphaneciliğinde önemli gelişmeler yaşanmıştır, ancak yazma eser dermesi ve kütüphaneciliğinin merkezileşmesini sağlayacak adımlar atılamamıştır.

Yazma eserlerin kataloglanması ve dijitalleştirilmesi kısıtlı bütçelerle hizmet veren kütüphaneler için oldukça yüksek bütçe gerektiren bir faaliyettir. Özellikle kataloglama işlemlerini yürütecek konu uzmanlarının istihdamı ve dijitalleştirme sürecinde kullanılacak donanım ve yazılım bu faaliyetlerin bedelini daha da fazla arttırmaktadır. Bu nedenle yazma eser kataloglama ve dijitalleştirme uygulamalarında kütüphane bütçesine ek olarak özel sektörden destek alma ve diğer kamu kuruluşlarının fonlarından yararlanma yoluna da gidilmektedir. Örneğin, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi’nde yürütülen çalışmalar Başbakanlık Tanıtma Fonundan ve İçişleri Bakanlığı İl Özel İdareleri Fonu’ndan yararlanılarak sürdürülmektedir (Atılğan 2004). Benzer şekilde İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi’nde yürütülen faaliyetler Teknosa’nın ve Süleymaniye Kütüphanesi’nde ise Evyap Şirketi’nin destekleri ile yürütülmektedir. Bütçe sorunu yazma eser uygulamaları konusunda kütüphanelerin hizmetlerini oldukça güç koşullar içinde sürdürmelerine neden olmaktadır (İstanbul Üniversitesi ve Teknosa İşbirliğiyle 2008, Güneş 2007).

Yapısal sorun olarak tanımlanabilecek bir başka engel ise kütüphanecilerin yazma eser kütüphaneciliği konusunda yeterli bilgi ve beceriye sahip olmalarıdır. Örneğin Milli Kütüphane tarafından yürütülen yazma eser kataloglama projelerini yürüten ekibin tamamına yakını İlahiyat, Doğu Dilleri ve Türk Dili Edebiyatı formasyonuna sahiptirler. Benzer şekilde Ankara Üniversitesi ve Diyanet İşleri Başkanlığı kütüphanelerinde gerçekleştirilen yazma eser kataloglama çalışmalarında da üniversitelerin Bilgi ve Belge Yönetimi bölümü mezunlarının aktif katılımları oldukça kısıtlı düzeyde kalmıştır. Buna neden olan en önemli etken bu bölümlerdeki programların gereksinimi tam olarak karşılayacak içerikten yoksun olmasıdır.

Yazma eser kütüphaneciliğinde yaşanan diğer bir sorun kullanılan yazılımların gerekli nitelikten yoksun olmasıdır. Kütüphanelerde kullanılan yazılımların önemli bir bölümü veri paylaşımı özelliğine sahip değildir. Bazı yazılımlarda ise, karakter sorunu yaşanmakta ve yazma eserleri özgün şekliyle görüntüleyememektedir. Sonuç olarak, Türkiye’de yazma eser kütüphaneciliği alanında kullanılan yazılımların rekabet ortamı doğuracak kadar çeşitli ve yüksek niteliklere sahip olmadıkları bilinmektedir.

Teknik Sorunlar

Teknik sorunların ortaya çıkmasına neden olan en önemli etken, kütüphaneler arasında standartlaşmanın sağlanamamasıdır. Proje yürütücülerinin geliş-

tirilen ürün ve hizmetlerde farklı disiplinlerin gereksinimlerini karşılayacak uygulamaları hayata geçirememesi ise, ikinci önemli etkindir. Örneğin, kataloglama sürecinde yazma eserlerin sanatsal özellikleri çoğunlukla göz ardı edilmiştir. Üçüncü etken ise, kataloglama ve dijitalleştirme amacıyla yürütülen çalışmalarda disiplinler arası işbirliğinin göz ardı edilmesidir. Örneğin, katalogların önemli bir bölümünde eserin konusu hakkında ya hiç bilgi yer almamakta ya da çok yüzeysel bir tanım yapılmaktadır.

Bu sorunların ortaya çıkarılmasında Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından hizmete sunulan Türkiye Yazmaları veritabanı ve farklı tür yedi kütüphanenin çevrim içi katalogları incelenmiştir. Türkiye Yazmaları veritabanında yazma eserlerin cilt özelliklerini tanımlama konusunda her kütüphanenin farklı bir uygulama içinde olması önemli sorunların başında gelmektedir. Katalogların yalnızca çok küçük bir bölümünde cilt tanımlamalarına yer verilmektedir. Buna karşın önemli bir bölümünde ise ciltler ya çok yüzeysel biçimde verilmekte ya da hiç kaydedilmemektedir.. Örneğin, Afyon Gedik Ahmet Paşa İl Halk Kütüphanesi kataloglarında yazma eserlerin cilt tanımları büyük oranda boş bırakılmıştır. Bu durumda yazma eserlerin cilt özellikleri üzerinde araştırma yapmak isteyen araştırmacıların kataloglarda istediği sonucu elde etmesi neredeyse imkânsızdır.

Yazma eserler çoğunlukla el ürünü kâğıtlar üzerine kaleme alınmıştır ve kâğıtların önemli bir bölümü filigranlara sahiptir. Filigranlar, kâğıtları üreten ülkelere ve üretimin yapıldığı döneme göre harf, çapa, taç ve hilal gibi çeşitli şekillerden oluşabilmektedir. Yazım tarihi bulunamayan yazma eserler için filigranlar, kâğıdın imal edildiği yıldan hareketle eserin hangi döneme ait olduğunu tespit etmede kullanılan önemli bir niteleme unsurudur. Aynı zamanda kâğıt türü ve filigran bilgisi, araştırmacılara eserin yazıldığı döneme ilişkin kâğıt imalatı ve ticareti konusunda bilgiler de verebilmektedir. Bu bakımdan yazma eser kataloglarında eserin ne tür bir filigrana sahip olduğunu gösteren verilere de yer verilmelidir. Ancak Türkiye yazmaları toplu katalogunun neredeyse tamamında filigran ve kâğıt türüne ilişkin veriler bulunmamaktadır. Toplu katalogda yalnızca 373 esere ilişkin filigran bilgisine yer verilmiştir. Şüphesiz 198.444 eser arasında filigranlı eser sayısının bu kadar az olması gerçekte bağdaşır bir durum değildir.

Sisteme yüklenen katalogların erişim unsurları konusunda da bazı tutarsızlıklar görülmektedir. Diğer bir ifade ile, bazı eserlerin bibliyografik erişim uçları biçimsel açıdan kütüphaneden kütüphaneye farklılıklar göstermektedir. Örneğin, Milli Kütüphane kataloğunda ‘*Abd el-Kâdir el-Geylanî (öl. 561/1165)*’ adıyla erişilen yazar, Kütahya Vahidpaşa İl Halk Kütüphanesi kataloğunda ‘*Abdülkadir Geylani*’ ve ‘*Şeyh Abdülkadir Geylani*’ olmak üzere iki farklı bi-

çimde yer almaktadır. Yine toplu katalogda Birgivi⁶ tam on bir değişik türde, el-Konevi⁷ ise yedi değişik türde kaydedilmiştir (Türkiye Yazmaları 2008).

Terminolojik sorunlar yalnızca eser ve yazar adlarında değil niteleme unsurları üzerinde de gözlemlenmektedir. Örneğin, katı' sanatı⁸ ile işlenen cilt örnekleri *kat'ı*, *katı*, *katı'a* ve *'katıa'* şeklinde olmak üzere dört farklı yazım türü ile kaydedilmiştir. Kat'ı sözcüğü ile yapılan katalog taramasından yalnızca Kastamonu İlk Halk Kütüphanesine ait yazma koleksiyonu içinden iki eserin katalog bilgilerine ulaşılabilir. Katı' sanatı ile işlenerek hazırlanan cilt toplamı ise, 37 olarak görülmektedir. Sisteme yüklü olan eser sayısı düşünüldüğünde toplam katı' cilt miktarının 37 gibi az bir sayı çıkması normal olarak kabul edilemez.

Bunun yanında, katalogda süslemenin önemli unsurları arasında sayılan hat sanatına ilişkin sorunlar bulunmaktadır. Örneğin, on yedi binden fazla katalog kaydında yazı türüne ilişkin veri bulunmamaktadır. Aynı zamanda yazı türü nitelemesi konusunda da terminolojik tutarsızlıklar yaşanmaktadır. Örneğin, 499 yazma eserin yazı türü 'Arap Neshi' olarak görünürken, 16.829 eserin yazı türü 'Arap-Nesih' olarak görülmektedir.

Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi 15.039 ciltlik yazma eser koleksiyonu ile Süleymaniye Kütüphanesi, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi ve Milli Kütüphane ile birlikte Türkiye'nin büyük yazma eser kütüphanelerinden biridir (Atılgan 2004). Kütüphanede 1998 yılından beri 'Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi Elyazmalarını Künyeleme ve Bilgisayar Ortamına Aktarma Projesi' adı altında bir çalışma yürütülmektedir. Projenin önemli bir bölümü tamamlanmış ve 2008 yılı içinde yazma eser katalogları çevrim içi katalog formatında kullanıcıların hizmetine sunulmuştur. Ancak Türkiye yazmaları toplu katalogunda olduğu gibi bu katalogda da yazma eserlerin sanatsal özelliklerine ilişkin verilere yer verilmemiştir (Ankara Üniversitesi Yazma Eserler Kataloğu 2008).

Proje kapsamında oluşturulan katalog kayıtlarının küçük bir kısmı aynı zamanda yayımlanmıştır. Bunlardan ilki 2006 yılında 'Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi Yazmalar Kataloğu (I)' adıyla yayımlanan ve yalnızca Üniversite A ve Üniversite B koleksiyonlarının katalogunu dizinleyen kaynaktır. Çevrim içi katalogun aksine, basılı katalogda eserlerin bütün sanatsal özelliklerine ilişkin ayrıntılar bulunmaktadır. Söz konusu katalog, yazmaların kapak ve sayfalarında görülen cilt, hat, minyatür ve ebru sanatlarını ayrıntılı olarak yansıtmaktadır. Bu bakımdan katalog, alanında hazırlanan başarılı örneklerden biridir. Bununla birlikte söz konusu katalogda da eksiklikler bulunmaktadır. Örneğin yazma eser kâğıtları ve filigranlar hakkında verilere yer verilmemektedir (Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi Yazmalar Kataloğu (I) 2006).

Dermesinde yazma eser bulunan diğer bir kütüphane ise, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesidir. Kütüphanede cilt olarak yaklaşık 2000 adet yazma eser bulunmaktadır. Bunların basılı kart katalogları tek bir dosya halinde web üzerinde kullanıcıların hizmetine sunulmuştur. Oldukça düzenli bir şekilde hazırlanan katalog kartlarında eserlerin sanatsal özelliklerine ilişkin sadece yazı türü hakkında bilgi bulunmaktadır. Fiziksel tanımlama olarak eserin boyut bilgileri, satır ve sütun sayılarına yer verilmektedir. Kişi adlarının yazımında tam bir standart sağlanamamıştır. Örneğin aynı kişinin adı, *Konevi-Sadreddin Muhammed b. İshak b. Muhammed*, *Konevi-Sadreddin-Ebu'l-Meali Muhammed b. İshak*, *Konevi-Sadreddin*, *Konevi-Muhammed b. İshak* ve *Şeyh Sadreddin el-Konevi* olmak üzere beş değişik şekilde kaydedilmiştir.

Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi de 1600 yazma eserle önemli kütüphaneler arasında yer almaktadır. Ancak çevrim içi katalog üzerinde bu eserlerden sadece 215’inin bibliyografik verisine erişilebilmektedir. Katalogların büyük bir bölümü oldukça yüzeysel veriler içermektedir. Genellikle eser ve yazar adı, sınıflama numarası ve konusu hakkında verilerin bulunduğu kataloglarda eserin dili, yazı özellikleri, istinsah yeri, müstensih adı, telif ve istinsah tarihi, fiziksel nitelime unsurları, kağıt ve süsleme özellikleri hakkında veriler yer almamaktadır. Diğer kütüphane kataloglarında olduğu gibi burada da bibliyografik kayıt standardı oluşturulamamıştır. Örneğin *İrşadu's-Sari ila Şerhu'l-Buhari* adlı kaynağın yazarı bir katalogda *el-Kastalani* diğerinde ise *el-Kastalani Ahmed b. Muhammed el-Hatib* şeklinde kaydedilmiştir.

Yazma eser koleksiyonuna sahip bir diğer kütüphane Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi’dir. Diyanet İşleri Başkanlığı Merkez Kütüphanesinde 6.013 adet el yazması eser bulunmaktadır. El yazması eserlerin katalogları 2007 yılında hazırlanarak kütüphanenin web sitesi aracılığıyla kullanıcıların hizmetine sunulmuştur. Ayrıca bu eserlerin tamamı dijital ortama aktarılmıştır. Kataloglarda bibliyografik verilerin diğer kütüphane kataloglarına kıyasla daha iyi bir durumda olduğu görülebilmektedir. Örneğin eserlerin eser ve yazar adlarında birlik sağlanabilmiştir. Aynı zamanda eserlerin daha ayrıntılı biçimde konu ayrımı yapılmıştır. Yukarıda söz edilenlere oranla daha yeni bir katalog olmasına rağmen, geçmişte yapılan hatalar bu katalogda da tekrar edilmiştir. Zira kataloglarda eserlerin yazı çeşidi, kağıt özellikleri, cilt üzerine ve eser içine işlenen süslemeler hakkında herhangi bir veriye rastlanılmamaktadır (Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi 2008).

Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi de yazma eser koleksiyonuna sahip kütüphaneler arasındadır. Eserler, yalnızca eser ve yazar adlarını, istinsah yılını ve konusunu içerecek şekilde kataloglanmıştır. Eserlerin fiziksel nitelmesine ilişkin herhangi bir veri bulunmamaktadır. Aynı zamanda eser ve

yazar adlarının yazımında standart sağlanamamıştır. Örneğin kataloglarda *Birgivi*, *el-Birgivi*, *Muhammed b. Pir Ali*, *Birgivi*, *Muhammed b. Pir Ali & Kadızade İstanbuli Ahmed b. Muhammed Emir*, *Birgivi*, *Muhammed Efendi*, *Birgivi Muhammed* ve *Birgivi* şeklinde çok çeşitli biçimlerde kaydedilmiştir.

İslam Tarih, Kültür ve Sanat Araştırmaları Merkezi (Research Centre for Islamic History, Art and Culture – IRCICA) kütüphanesinde de 186 el yazması eser bulunmaktadır. Ancak burada da yazma eser kataloglarının eserin fiziksel ve entelektüel özelliklerini yansıtacak unsurların bulunmadığı görülebilmektedir. Örneğin, kataloglarda eserlerin hiçbirinin cilt ve kağıt özelliklerine ve aynı zamanda sanatsal unsurlarına yer verilmemiştir. Eserlerin müellif kayıtlarında da standartlaşma sağlanamamıştır. Örneğin, kataloglarda *Birgivi*, *Birgivi Mehmed Efendi*, *1522-1573*, *Birgivi*, *Takiyyüddin Mehmed*, *1522-1573*, *Birgivi*, *Mehmed b. Pir Ali*, *1522-1573* olmak üzere üç değişik biçimde yer almaktadır.

Kataloglar üzerinde yapılan araştırmalar ve elde edilen bulgular kataloglama sürecinde üç konunun göz ardı edildiğini göstermektedir. Bunlar,

- bibliyografik denetimin yapılmaması/eksik yapılması,
- otorite dizinlerinin oluşturulmaması/kullanılmaması ve
- katalogların eserlerin her türlü özelliklerini içerecek şekilde oluşturulmamasıdır.

Sonuç ve Öneriler

Yazma eserler, sahip oldukları içeriksel ve eşsiz sanatsal özellikleri nedeniyle Türk kütüphaneciliğinde yeri doldurulamayacak önemli kaynaklar arasındadır. Türkiye’de yazma eser kütüphanelerinin dışında, halk, üniversite, araştırma kütüphaneleri ile Milli Kütüphane ve özel kütüphanelerle, çoğu arşiv ve müzenin yazma eser dermesine sahip olduğu bilinen bir gerçektir. Gerek yazma eserlerin önemli merkezlerde toplanması konusunda yeterli gelişme sağlanamaması ve gerekse yazma eser kütüphaneciliğinin merkezleştirilememesi Türkiye’de yazma eser kütüphaneciliğinde önemli sorunların doğmasına yol açmıştır. Çalışmanın bu bölümünde daha önce ifade edilen sorunların çözümüne yönelik önerilere yer verilmektedir.

Yazma eser kütüphaneciliği konusunda yapılan önerileri yapısal ve genel olmak üzere iki grup altında sıralamak mümkündür.

Ulusal yazma kütüphaneciliğinin sahip olması gereken temel özelliklerin tespitinin yapıldığı yapısal öneriler şu şekilde sıralanabilir:

- Öncelikle yazma eser kütüphaneciliğinin ulusal bir politika doğrultusunda yürütülmesi sağlanmalıdır. Ulusal politikalar belli bir merkez etrafında oluşturulur, yürütülür ve yine bu merkez tarafından denetlenir. Bu ba-

kimdan yazma eser kütüphaneciliğinde standart bir politika ulusal bir yazma eser enstitüsü ile hayat bulabilecektir. Ulusal Yazma Eser Enstitüsü yazma eser kütüphaneciliğine yön veren kural ve uygulamaları hayata geçirme görevini yerine getirmelidir. Örneğin yazma eser kataloglama standardının, yetke dizininin ve konu başlığı listesinin oluşturulması ve bütün bilgi merkezlerinde standart biçimde uygulanması sorumluluğu ulusal enstitünün görevleri arasında yer almalıdır. Ülkemizin kamu örgütlenmesi dikkate alındığında farklı kurumların elinde bulunan yazma eserlerin tek bir bilgi merkezinde toplanması en azından günümüz koşullarında mümkün olmasa bile, bu kaynakların her bir bakanlığın ya da teşkilatın ana bilgi merkezinde toplanması sağlanmalıdır. Ulusal enstitü, yazma eserlerin belli merkezlerde toplanması ve web aracılığıyla kullanıma sunulmasına yönelik uygulamaları da hayata geçirmelidir.

- Yazma eserlerin her kuruluşta benzer muhafaza, kullanım, dijitalleştirilme, bakım ve koruma işlemine tabi tutulması için yasal düzenlemeye gereksinim vardır. Bu düzenleme yazma eserlerin her kuruluşta benzer koşullar altında hizmete sunulmasını sağlayacaktır. Söz konusu düzenleme aynı zamanda hem kullanıcılara hem de bilgi yöneticilerine yasal bir koruma sağlayacaktır.
- Ulusal enstitü aynı zamanda yazma eser yazılımlarının sahip olması gereken temel özellikleri ve dijitalleştirme uygulamalarında dikkate alınması gereken ölçütleri de saptamalıdır. Yazma eser yazılımında bulunması gereken temel özellikler ortaya konulmalı ve mevcut yazılımların geliştirilmesi teşvik edilmelidir. Dijitalleştirme uygulamaları konusunda ortak bir çerçeveye geliştirilmelidir. Diğer bir ifade ile yazma eserlerin tezhip özelliklerini de kapsayacak şekilde dijitalleştirme çalışmalarında izlenecek asgari ölçütlerin saptandığı bir standart geliştirilmelidir. Bu noktada dijital dosyaların paylaşılabirlik, farklı aygıtlara taşınabilirlik ve uzun süre boyunca kullanılabilirlik özelliklerine sahip olması sağlanmalıdır. Dikkate alınması gereken konulardan biri de sanatsal özelliği yüksek olan eserlerin dijitalleştirilmesinde olabildiğince yüksek çözünürlüğün kullanılmasıdır.
- Yazma eserlerin içeriksel ve sanatsal özelliklerini doğru biçimde tespit edebilmek, ancak bilimsel ve sanatsal değerlendirme konusunda bilgi ve deneyim sahibi olmakla başarılabilir. Dolayısıyla bilgi yöneticilerinin, yazma eser kütüphaneciliğinin gereklerini yerine getirebilecek bilgi ve beceriye sahip olmaları zorunludur. Bu nedenle üniversitelerin Bilgi ve Belge Yönetimi bölümlerinde eğitim programları söz konusu gereksinimi karşılayacak şekilde gözden geçirilmelidir. Bununla birlikte mevcut kütüphanecilerin de sürekli eğitim programları aracılığıyla bilgi ve deneyimleri artırılmalıdır. Eğitim

programları bakım, koruma, güvenlik ve kullanım gibi yazma eser kütüphaneciliğinde içinde yeri olan her türlü uygulamayı içermelidir.

Yapısal önerilerden sonra yazma eser kütüphaneciliğine ilişkin yürütülecek proje ve uygulamalarda göz önünde bulundurulması gereken genel öneriler ise şu şekilde sıralanabilir:

Durum tespiti ve değerlendirmesi

Sahip oldukları estetik, tarihi, bilimsel, dini ve sosyal değerleri de dikkate alınarak yazma eser koleksiyonu ve bunların muhafaza edildiği binalar ve depoların fiziksel özellikleri sistematik olarak gözden geçirilmelidir. Bu süreçte elde edilen veriler daha sonra koleksiyon koruma planının geliştirilmesinde ve planın uygulanmasında kullanılmalıdır. Değerlendirme sürecinde koleksiyonun sıcaklık, nem, zararlı ışın, güneş ışığı, haşere, bakteri, hırsızlık, su taşkını, yangın, aşırı kullanım gibi her türlü zararlı etken karşısında bulunduğu durum dikkate alınmalıdır.

Kataloglama

Sağlanan ve muhafaza altında alınan yazma eserlerin katalog kayıtları oluşturulmalı ve çözünürlüğü yüksek dosyalar şeklinde dijital ortamlarda depolanmalıdır. Bu işlem boyunca yazar, yazıyı çoğaltan ve süsleyen kişiler, eser adı ve yer adı gibi eserin kimliğini ortaya koyan bütün nitelikleme uçlarında tek biçimlilik sağlanmalıdır. Aynı zamanda eserlerde kullanılan sanatlara ilişkin benzer tanımlama terminolojisi kullanılmalıdır. Kataloglamada nitelikleme birliğinin sağlanabilmesi için terminolojik standartlar oluşturulmalı ve bilgi merkezlerinin tümünde uygulanması zorunlu tutulmalıdır.

Dijitalleştirme

Yazma eserler üretildikleri dönemlerin bilim ve sanat anlayışını yansıtan önemli kaynaklardır. Bu nedenle yalnızca muhafaza edildikleri bölgeye değil aynı zamanda ulusal ve uluslararası bilim çevrelerinin de hizmetine sunulmalıdır. Bunun için en uygun yol kaynakları dijitalleştirmedir. Dijitalleştirme aynı zamanda fiziksel koruma gerektiren nadir eserlerin yıpranmasını da önleyen bir çözümdür. Bu nedenle dermesinde önemli miktarda nadir eser bulunan bilgi merkezlerinde dijitalleştirme çalışmalarının yürütülebilmesi için özel bir birim oluşturulmalıdır.

Çevrim içi kullanım

Dijitalleştirmenin bir sonraki adımı, sayısallaştırılan kaynakların web üzerinde kullanıma sunulmasıdır. Dijitalleştirme işlemlerinde gelecekte ortaya çıkacak gereksinimler ve diğer bilgi merkezlerinde oluşturulan bilişim sistemlerinin özellikleri de göz önünde bulundurulmalıdır.

Muhafaza

Yazma eserler, orijinalliklerini bozacak her türlü çevresel etkene karşı korunmalıdır. Koruma sürecinde, doğal ve insan kaynaklı fiziksel, kimyasal ve biyolojik her türlü zararlı etken göz önünde bulundurulmalıdır.

Sergileme

Yazma eserler üretildikleri toplumların geçmişine ışık tutan kültürel zenginliklerdir ve bu nedenle söz konusu kaynaklar yerli ve yabancıların bilgi sahibi olabilmesi için sık sık sergiler aracılığıyla tanıtılmalıdır. Bunun için bilgi merkezi içi ya da dışında yapılacak sergiler için güvenilir koşullar altında sürekli programlar düzenlenmelidir.

Afete hazırlık ve iyileştirme

Yazma eserler doğal ve insan kaynaklı her türlü afet riskine karşı korunmalı ve bunun için gerekli önlemler alınmalıdır. Aynı zamanda afet sırasında ve sonrasında koleksiyonun zarar görmeden ya da en az zararla kurtarılması, olumsuzlukların ortadan kaldırılması ve koleksiyonun sahip olduğu eski durumun en kısa sürede geri kazanılması sağlanmalıdır. Bunun için, özellikle yazma eser dermesine sahip olan kütüphanelerde bir afet planlamasının yapılması zorunludur. Söz konusu plan, afete ilişkin genel bilgiler, afet araç-gereçleri ve kullanımı, acil durum sırasında kurulması gereken iletişim bilgileri, afet öncesi-sırası ve sonrasında yapılması gereken çalışmalar ve afet çalışmalarında personele düşen sorumlulukların tümünü içeren planlara sahip olmalıdır.

Bakım ve koruma

Dermesinde yazma eser bulunan bilgi merkezlerinde yıpranmış ya da özgün fiziksel özelliklerini kaybetmiş nadir eserlerin bakımı için laboratuvarlar oluşturulmalı ve gerekli bakım-koruma çalışmaları desteklenmelidir.

Yazma eser kütüphaneciliği, yazma eser kütüphanelerinin ve diğer bilgi merkezlerinin örgütsel düzenlemelerinden, bu eserlerin uygun koşullar içinde korunmaları, kataloglanmaları, dijitalleştirilmeleri ve bilim dünyasının hizmetine sunulmalarına kadar alt uzmanlık alanlarından oluşan bir disiplindir. Dolayısıyla yazma eser kütüphaneciliğinin her alanı o alanda uzmanlaşmış kişilerin görüşleri doğrultusunda değerlendirilmelidir. Bu çalışmada ise Türkiye’de yazma eser kütüphaneciliğinin genel durumu değerlendirilmekte ve bu alanda öne çıkan sorunlar saptanmaktadır. Çalışmada ele alınan konuların genel olarak sorun saptama ve çözüm üretmede belirleyici olacağı umulmaktadır.

Açıklamalar

- ¹ Yazma eserlerin başlık bulunan ilk sayfasından önce eser adının, müellifinin, kayıtlı bulunduğu kuruluş adının bazen de çeşitli beyitlerin yazıldığı bölümdür.
- ² Yazma eserlerin ilk sayfasında eser adının yazıldığı ve tezhiplendiği bölüm.
- ³ Eserin kime ait olduğunu gösteren not alanı.
- ⁴ Yazma eserlerde müellifin eserini bitirirken yazdığı duaların, istinsah bilgilerinin ve varsa müzehhibine ilişkin verilerin kaydedildiği son bölümdür.
- ⁵ Ehl-i Hiref, 15. yüzyıl sonlarına doğru II. Bayezid tarafından Topkapı Sarayı içinde oluşturulan ve bu dönemden sonra bünyesinde devrin en yetkin sanatçıları ile Osmanlı sanat anlayışına yön veren bir örgüttür.
- ⁶ ‘Muhammed b.Pir Ali el Birgivi’, ‘Birgivi Mehmed b.Pir Ali ‘ (bu isim ‘Birgivi, Mehmed b. Pir Ali’ şeklinde yazılmalıydı ancak arada virgölün olmaması soy ağacını bütünüyle değiştirmiştir), ‘İmam Birgivi Mehmed’, ‘Mehmed b.Pir Ali Birgivi’, ‘Birgivi Mehmed Efendi’, ‘Mehmed al Birgivi’, ‘Birgivi Muhammed b. Pir Ali, 981’, ‘el-Birgivi, Muhyiddin Muhammed b. Pir Ali el-Hanefi, 981’, ‘Mehmed Efendi b.Pir Ali Birgivi’ ve ‘Birgivi, Muhammad’.
- ⁷ ‘Ali es-Sadri el-Konevi’, ‘Ali es-Sadri Konevi’, ‘Ali Sadi el-Konevi, 1216/1801’, ‘Ali Sadri el-Konevi’, ‘Ali Sadri Konevi’, ‘Ali Şadri Konevi’ ve ‘el-Konevi, Ali es-Sadri’.
- ⁸ Oyma ve oymacılık sanatı olarak bilinen katı, yazma eserlerde cilt kapaklarının süslenmesinde uygulanmıştır.
- * Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından www.yazmalar.org adresinde hizmete sunulan Türkiye Yazmaları 189 bilgi merkezleri listelenmektedir. Listede koleksiyonlarında Türkçe yazma eser bulunan yabancı bilgi merkezleri de bulunmaktadır.

Kaynaklar

- Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi Yazmalar Kataloğu (I)* (2006). Ed. Derya Örs, Kemal Tuzcu ve Muhammet Hekimoğlu. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yay.
- Ankara Üniversitesi Yazma Eserler Kataloğu*. (2008). 10 Ekim 2008 tarihinde <http://yazmalar.dtcf.ankara.edu.tr/> adresinden erişildi.
- Arıtan, Ahmet Sâim (2008). “Türk Cilt Sanatı”. *Türk Kitap Medeniyeti*. Ed. Nevzat Bayhan. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yay. 61-97.
- Atılgan, Doğan. (2004). *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yazmalarının Dijitalleştirilmesi*. <http://arsiv.ankara.edu.tr/yazi.php?yad=2972> (10 Ekim 2008).
- Bayraktar, Nail (1990). “Yazma Kitapların Güvenliği”. *Türk Kütüphaneciler Derneği 40. Yıl Kütüphanecilik Kurultayı*. Yay. Haz. Doğan Atılgan ve Fahrettin Özdemirci. Ankara: Türk Kütüphaneciler Derneği Yay. 101-105.
- Bayraktar, Nimet (1977). “Yazma Eserlerin Korunması, Bakımı ve Temizliği”. *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni XXVI* (2): 85-92.
- Bayraktar, Nimet (1970). “Yazma Eserlerin Değerlendirme Ölçütleri ve San’at Değerleri”. *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni XIX* (4): 321-327.

- Binark, İsmet (1987). “Türk Kitapçılık Tarihinde Cilt Sanatı”. *Fırat Havzası Yazma Eserler Sempozyumu Bildirileri*. Ed. Tuncer Gülensoy. Elazığ: Fırat Üniversitesi Yay. 91-107.
- Can, Ali (1996). “Yazma Eserler ve Yazma Eser Kütüphaneleri”. *Türkiye’de Bilgi Merkezlerinin Yönetimi ve Sorunları Sempozyumu*. Haz. Doğan Atılğan ve Sacit Arslantekin. Ankara: Ankara Üniversitesi Yay. 93-98.
- Cunbur, Müjgan (1959). “Yazmaların Fişlenmesinde Faydalanan El Kitapları”. *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni* VIII (2): 3-17.
- (1968). “Türk Kitap Sanatlarına ve Minyatürlerine Genel Bir Bakış”. *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni* XVII (2): 75-82.
- (1970). “Yazma Kütüphanelerimiz Bugünkü Durumları ve Meseleleri”. *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni* XIX (1): 3-17.
- Çığ, Kemal. (1953). *Türk Kitap Kapları*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay.
- Dinç, Birsan Alkan (1991). “Kütüphanecilikte Bilgisayara Geçerken Yazma Eserlerde Kataloglama Problemleri”. *Kütüphane-Enformasyon-Arşiv Alanında Yeni Teknolojiler ve TÜRKMARC Sempozyumu Bildiri Metinleri*. Yay. Haz. Hasan S. Keseroğlu. İstanbul: Türk Kütüphaneciler Derneği İstanbul Şubesi Yay. 342-344.
- Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi. (2008).
<http://kutuphane.diyanet.gov.tr/hakkinda2.htm> (12. 10. 2008).
- Ersoy, Osman (1998). “Milli Kütüphane ve Yazma Eserlerde Kâğıt Nitelemesi”. 50. *Kuruluş Yılında Ulusaldan Evrensele Türk Milli Kütüphanesi (1946-1996): Sempozyum Bildirileri*. Ankara: Milli Kütüphane Başkanlığı Yay. 189-195.
- Güneş, Zeynep (2007). “Digitizing Manuscript in Turkey: Public and Private Efforts”. 29th Melcom Conference. Sarajevo. 4-6 June. 11 Temmuz 2008 tarihinde <http://www.sant.ox.ac.uk/ext/melcomintl/melcomsaraievo2007-papers.shtml> adresinden erişildi.
- Hat Sanatı. (1981). *Görsel Güzel Sanatlar Ansiklopedisi*. C.4. İstanbul: Görsel Yay. 757-762.
- İstanbul Üniversitesi ve Teknosa İşbirliğiyle. (2008).
http://www.istanbul.edu.tr/duyurular/duyuru_icerik.php?598 = (11. 6. 2008).
- Kurmuş, Ömer Saim (1990). “El Yazması ve Nadir Eserlerimizin Korunması”. *Türk Kütüphaneciler Derneği* 40. *Yıl Kütüphanecilik Kurultayı*. Yay. Haz. Doğan Atılğan ve Fahrettin Özdemirci. Ankara: Türk Kütüphaneciler Derneği Yay. 111-115.
- Kut, Günay (1999). “Yazma Eserler ve Türkiye Toplu Kataloğu Çalışmaları”. 21. *Yüzyıla Doğru Türk Kütüphaneciliği: 35. Kütüphane Haftası Bildirileri*. Yay. Haz. Özlem Bayram, Erhan Erkan ve Erol Yılmaz. Ankara: Türk Kütüphaneciler Derneği Yay. 78-85.

- Küçük, Mehmet Emin (1996). *Bibliographic Information Systems for Manuscripts in Turkey*. Doktora Tezi. Newcastle Upon Tyne: University of Northumria.
- (1999). “Türkiye’de Yazma Eserler Sorunu ve Çözüm Önerileri”. *Türk Kütüphaneciliği* 13 (1): 40-49.
- Kütüphaneler* (2009). <http://www.yazmalar.gov.tr/kutuphane.php> (10. 3. 2009).
- Mahir, Banu (2005). *Osmanlı Minyatür Sanatı*. İstanbul: Kabalcı Yay.
- Tanırdı, Zeren (1999). “Osmanlı Döneminde Türk Minyatürü”. *Osmanlı*. C.XI. Ed. Güler Eren. Ankara: Yeni Türkiye Yay. 160-166.
- Türkiye Yazmaları* (2008). 30 <https://www.yazmalar.gov.tr/koleksiyonlar.php> (30. 1. 2008).
- Türkmen, Süleyman (1994). “Kütüphaneciliğimize Katkıları ve Yazma Eserlerimizin Korunmaları Hakkında Görüş ve Temennilerimiz”. *Kütüphanecilikte Bilgi-Belge İşbirliği, Milli Kütüphanelerarası İletişim ve Dünyadaki Teknolojik Gelişmelerin Aktarımında İlkelerin Tesbiti Sempozyumu Bildirileri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yay. 247-251.
- Yazma Eser Kütüphaneleri*. (2009). <http://www.yazmakutup.gov.tr/> (10. 4. 2009).

Ottoman Manuscripts and Manuscript Librarianship in Turkey

Hüseyin Odabaş*

Abstract: Manuscripts are important historical resources which have both scientific and artistic value. In Turkey, many institutions have Ottoman manuscript collections, and most of these are libraries. Some of these institutions have executed cataloguing and digitizing projects, and they have already put them to the service of users via the world-wide web. However, a more careful look at these projects and services reveals that there still exist vital problems in manuscript librarianship. This study first gives information about the general characteristics of manuscripts and then examines the problems of manuscript librarianship in Turkey. The study concludes with suggestions for solutions to these problems.

Key Words: Manuscripts, manuscript arts, manuscript librarianship, Ottoman manuscripts, Turkish librarianship.

* Assist. Prof. Dr., Atatürk University, Faculty of Letters, Department of Information Management / ERZURUM
odabashuseyin@atauni.edu.tr

Рукописные труды Османского периода и библиотековедение рукописных трудов в Турции

Хусейн Одабаш *

Аннотация: Рукописные труды являются важным источником, подаренным историей современному человеку и обладающим научными и художественными особенностями. В Турции многие учреждения имеют коллекции османских рукописей, и большинство из них хранится в библиотеках. Некоторые из этих учреждений провели ряд проектов, связанных с каталогизацией и записями на цифровые носители этих рукописных трудов и предоставляют услуги пользователям через веб. Однако анализ этих проектов и оказываемых услуг показывает, что существуют важные проблемы в библиотечном деле рукописных трудов. Таким образом, в работе после обзора общих особенностей рукописных трудов рассматривается положение библиотечного дела рукописных трудов в Турции. Позже даны примеры, связанные со сталкивающимися проблемами. В заключении даны рекомендации по решению этих проблем.

Ключевые Слова: рукописные труды, искусство рукописи, библиотековедение рукописных трудов, османские рукописные труды, турецкое библиотечное дело.

* Доцент доктор, университет имени Ататюрка, факультет литературы, кафедра управления информацией и документацией / ЭРЗРУМ
odabashuseyin@atauni.edu.tr